

ОД КЊИГЕ ИЗ МАСОВНЕ ПРОИЗВОДЊЕ ДО УНИКАТНЕ КЊИГЕ УМЕТНИКА

АПРОПРИЈАЦИЈА КАО МЕТОД У КРЕИРАЊУ УМЕТНИЧКИХ КЊИГА

Маида Груген

*Дом културе Студентски град,
Београд*

УДК: 7.012:096
7.038.53:791

Сажетак

Књиге уметника се у тексту сагледавају као широко и експанзивно поље експериментисања и метаморфоза у области визуелних уметности, које прелази границе димензија, медија и инспирисано је на најразличитије начине тражењем одговора на питање: Шта све може бити књига или шта све књига као средство комуникације може пренети? Текст разматра начине на које савремени визуелни уметници употребљавају методу апропријације у сфери креирања уметничких књига на примерима књиге уметнице Иване Аранђеловић *Неуроџаолоџија Београда* (2020–2021) и књиге уметника и анимираног филма Немање Николића *Papir Book* (2012–2015). Узимајући у обзир локални контекст и особености, у тексту се осветљавају основни аспекти апропријације као акта стварања који посеже за, уметничким или неуметничким, постојећим творевинама као грађом за конституцију нове уметничке креације из позиције аутора који бирају књиге штампане у високим тиражима и, присвајајући продукт масовне производње поступцима уметничке апропријације и интервенције, креирају ново уникатно уметничко дело.

Кључне речи: књига уметника, апропријација, масовна производња, уникат, хибридно

Књига уметника представља једну од најхетерогенијих области уметничког стваралаштва у оквиру које се развијају различите методе интермедијалних и интердисциплинарних истраживања. Садржај који нам књиге уметника нуде није увек наративан, није увек реч о илустрованој причи, смештеној између корица, која има свој почетак, разраду и крај, већ је у питању широко и експанзивно поље експериментисања и метаморфоза у области визуелних уметности, које прелази границе димензија, медија и инспирисано је на најразличитије начине тражењем одговора на питање: Шта све може бити књига или шта све књига као средство комуникације може пренети? Савремени уметници млађе генерације медију књиге прилазе с познавањем различитих стратегија и метода које се активно примењују у визуелним уметничким праксама а развијане су или се развијају паралелно с технолошким иновацијама и променом статуса уметничког дела у култури, као последицом сталних технолошких и институционалних трансформација.

Унутар хибридних оквира данашње културе и уметности, једна од стратегија која је веома присутна и која се се кроз двадесети век у визуелним уметностима развијала од историјских авангарди до савремених уметничких пракси, јесте апропријација. Апропријација се може дефинисати као „акт стварања који посеже за постојећим, уметничким или неуметничким, творевинама као грађом за конституцију нове уметничке творевине”.¹ Она представља и чин реконтекстуализације, заснован на премештању одређеног садржаја из једног медија у други или из једног у други оквир унутар истог медија. У том смислу занимљиво је испитати на који начин савремени уметници употребљавају методу апропријације у сфери креирања уметничких књига. Као изузетан пример послужиће нам књига уметнице Иване Аранђеловић *Неуролошколоија Београда* (2020–2021) и књига уметника и анимирани филм Немање Николића *Panic Book* (2012–2015).

Оно што је заједничко у наведеним примерима радова Иване Аранђеловић и Немање Николића јесте да аутори бирају књиге штампане у високим тиражима и, присвајајући продукт масовне производње поступцима уметничке апропријације и интервенције, креирају ново уникатно уметничко дело. Чин избора књига на и у којима ће се уметнички интервенисати није насумичан већ је вођен свешћу о вишеслојним нивоима на којима ће се одвијати дијалог између садржаја одабраних дела и цртачких подухвата којима аутори трансформишу књиге отргнуте из серије идентичних примерака. Уметничка интеракција с текстом и форматом изабраних књига путем цртежа, у примерима који ће бити разматрани у овом

¹ Сретеновић, Дејан С. *Од регимеја до дигиталне књије, Апропријација као стваралачка процедура у уметности 20. века*, <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/3236?show=full>, приступљено 10. 1. 2022.

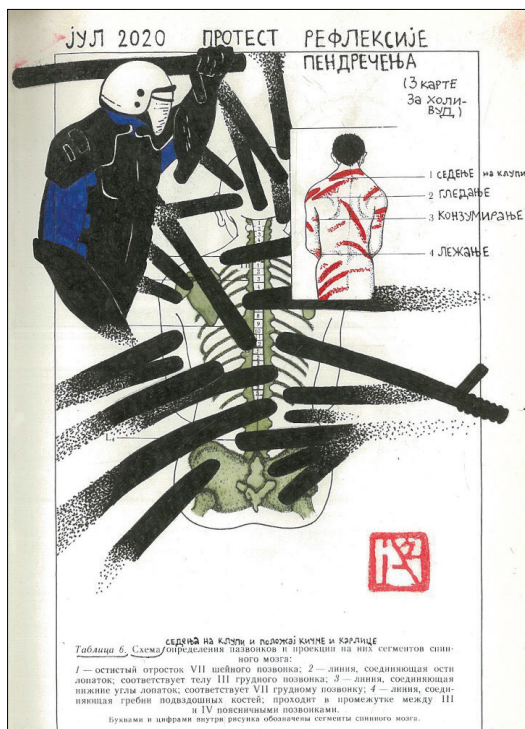
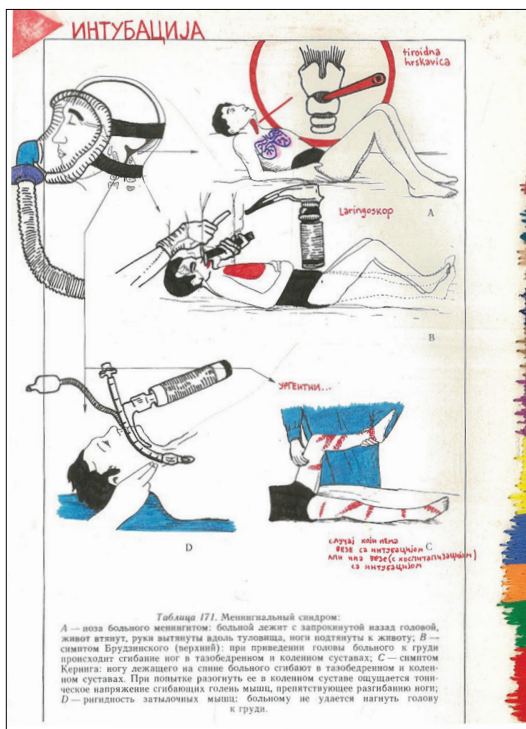
тексту, представља рефлексију на актуелна дешавања током пандемије коронавируса или отвара поглед ка реперкусијама владајућих идеологија из не тако далеке историје југословенског наслеђа на садашње дневнополитичке околности. Другим речима, *Неуройашологија Београда* и *Panic Book* обележени су савременим тренутком, мада се као материјал у коме се интервенише користе књиге или уџбеници из другог времена, друштвено-идеолошког миљеа или из различитих природних или друштвених дисциплина. Управо ликовна интервенција и свест о интермедијским релацијама цртежа с текстом, и даље с другим визуелним изразима, трансформишу присвојене књиге, које се употребљавају као интерактивни материјал за актуелне уметничке књиге као документе савременог тренутка, блиске данашњем становнику глобалног света.

На први поглед, књиге у којима је извршена цртачка интервенција могу изгледати као уметничке свеске (sketchbooks) односно као другачија врста уметничке праксе. Уметничке свеске ствараоци су, кроз историју уметности, од Леонарда да Винчија и Гоје до Пола Сезана и Дејвида Хокнија, користили као средство бележења опсервација спољашњег света или развоја потпуно нових имагинативних замисли. Овакав процес рада у свескама открива посматрачу више о процесу рада и развоју идеје уметничког дела него што представља довршен уметнички рад, мада се многе уметничке свеске могу третирати и као заокружено и завршено уметничко дело. Процес рада у медију уметничке свеске често на различите начине обухвата дневнички карактер, било да се ради о интимним визуелним забелешкама комбинованим с писаним текстуалним траговима, било да је у питању рефлексија о идејама ван интимног круга збивања. Иако својом формом подсећају на књиге, имају корице, листају се, и оно по чему се уметничке свеске разликују од књига уметника је мањи степен експериментисања с материјалима и концептуалним разматрањима која се односе на појам књиге, што се од уметничке праксе као што је медиј уметничке свеске, у крајњем случају, ни не очекује.

Дневнички карактер карактеристичан за изражавање у уметничким свескама може се приметити у књизи уметнице Иване Аранђеловић *Неуройашологија Београда*. У питању су, међутим, дневничке цртачке белешке и коментари који у себи садрже снажан друштвени аспект јер се односе на период дешавања изазваних специфичним феноменом који је усисао и захватио у свој ковитлац читав свет, уздрмао глобалне системе, политичке структуре, међуљудске односе и појединачне животе и чији се почетак поклапа с почетком пандемије вируса ковид 19. Овом књигом уметница Ивана Аранђеловић лоцира локалне аномалије, апсурдности и често шокантне начине на које се друштвени систем у коме живимо суочавао с пандемијом у првој години од избијања, а затим и трајања континуираних таласа коронавируса. С обзиром на то да је период

строгих карантина, увођење нових мера превенције, подељеност друштва у односу на могућност вакцинације, нетранспарентност медијског извештавања и нејасне одлуке кризног штаба у коме је мишљење епидемиолога често занемаривано, унело потресе не само у физичко већ и у ментално здравље и расуђивање грађана, Ивана Аранђеловић као књигу у којој црта бира *Анаџомско-клинички атлас неуроџологије*, издат у Минску, у бившем Совјетском Савезу, 1978. године. Атлас је тип књиге који у себи најчешће садржи мапе, дакле визуелни материјал с текстуалним одредницама, који осим планета, територија, путева може мапирати тела и органе у медицинске сврхе. Атласи су штампани у већим форматима како би могли да репродукују обиље детаља мапа, тако да избор атласа за уметничку интервенцију цртежом представља одличан стратегијски поступак у стварању књиге уметника. Атлас из области неуропатологије, науке која проучава болести ткива нервног система, засноване на хируршким биопсијама и обдукцијама тела, представља изванредан избор за тему и дешавања које Ивана Аранђеловић прати, анализира и уметнички визуелним интервенцијама и коментарима бележи, трансформишући уџбенички атлас, који присваја и на тај начин што на првој страни, уместо аутора, уноси своје име и презиме као и годину дешавања, 2020.

Ауторство је упечатљиво оправдано јер Ивана Аранђеловић користи мноштво цртежа људског тела и органа који су штампани у атласу, допуњује их сопственим цртежом и забелешкама који представљају окидач за колективна сећања на годину која је уследила одмах након избијања пандемије ковид 19. Лица добијају маске, у књигу се увлачи цртеж коронавируса, руке се перципирају у контексту опреза, у близини очних живаца неизбежан је сузавац, људске фигуре постају пацијенти, лекари, полицајци, грађани који протестују или су закључани у самоизолацији, студенти којима се нуде предавања путем астралне пројекције или ђаци који пак похађају холограмску наставу. Цртеж је прецизан и у сталном дијалогу је с одштампаним цртежима и текстом у атласу. Ивана Аранђеловић, која већ има низ овако реализованих уметничких књига на најразличитије теме, од којих је поједине урадила још у време студија на Академији уметности у Новом Саду, у *Неуроџологији Београда* показује изванредно цртачко умеће које је присутно и на њеним сликама великог формата. Специфични дневнички записи Иване Аранђеловић успели су да нам својим црнохуморним изразом и широком палетом боја и расположења дочарају апсурдност ситуација у којима смо се нашли, које су нас опседале кроз информативне медије и од којих је зависио наш свакодневни живот из сата у сат. Овај маестрални рад омеђен је корицама које су добиле ауторску обраду текстилом и везом.

Ивана Аранђеловић, *Неурологија*
Београд (2020—2021)

Рад Немање Николића *Panic Book* обухвата књигу уметника, велики број цртежа на страницама књиге који се посебно, као просторна инсталација, излажу у галеријском простору, и анимираног филма који је монтиран управо од мноштва сукцесивних цртежа изведених на страницама књиге, тако да се добија утисак да се анимација одиграва директно у отвореној књизи чије се стране листају. Овде можемо направити паралелу са феноменом познатим као *flip book*, који се користио за серију цртежа увезених у малу књигу, чијим се листањем великом брзином креирала илузија кретања и утисак анимираних сцена.² Ове књижице, изузетно популарне крајем 19. и почетком 20. века, биле су познате као џепни биоскопи и представљале су везу између књиге, серије цртежа и анимиране слике, односно, биле су претходник кинематографа.³ Немања Николић, приликом креирања рада *Panic Book*, био је свестан свих поступака који се

² <http://www.flipbook.info/history.php>, приступљено, 19. 2. 2022.

³ Кинематограф је уређај за пројекцију филмова који су изумели браћа Лимијер. Био је уједно филмска камера, машина за копирање и пројектор.

користе у продукцији анимације овим путем и врло вешто их је применио, уводећи и музику као саставни део анимираног филма. Аутор је још у време студија експериментисао с мноштвом цртежа у које је транспоновао филмске кадрове из Хичкокових филмова, чији су крајњи резултат представљале кратке анимације. „*Panic Book*, на тај начин истражује интермедијске релације цртежа и појединачних Хичкокових секвенци, насталих као процес стварања аудио-визуелне инсталације. Симултано низање нацртаних филмских фрагмената даје илузију константности Хичкоковског саспенса”.⁴ Мотиви из филмова које Немања Николић транспонује у цртеже су следећи: паника, праћење, потеря, бекство, страх, посматрање, поглед.

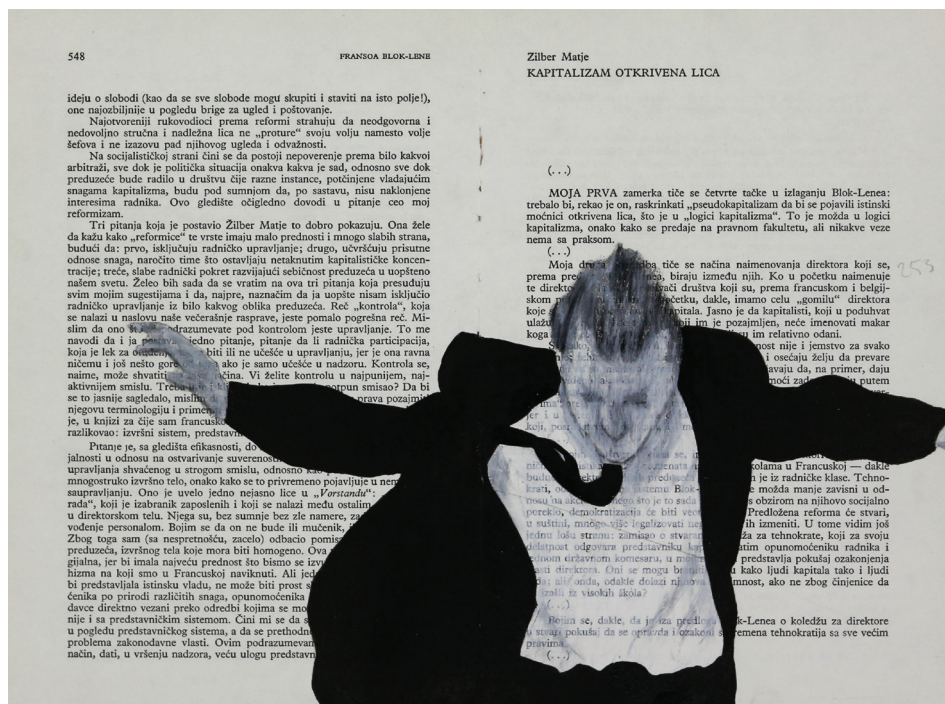
Немања Николић, *Panic Book*, 2015, књига, цртежи и видео-инсталација, WAP Art Space, Сеул, 2018.

У време када је аутор правио прву скицу или *storyboard*⁵ за *Panic Book*, у породичној библиотеци својих родитеља пронашао је уџбенике *Марксизам и савремено друштво* и *Марксизам и самоуправљање*, који су врло експли-

⁴ Николић, Немања, *Нацрти за један избрисиви зајлеш*, Београд: ПроАртОрг, 2020.

⁵ Сториборд је стварање визуелног сценарија на папиру, у форми блиској стрипу, где се разматра сваки аспект будућег филма.

цитно наводили opasnost ideoloških pretnji po tadašnju državu u kojoj smo živeli, Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju kako od strane Sovjetskog Saveza tako i od strane zapadnog liberalnog kapitalizma. Od tog trenutka Nemaña Nikolić почео је да прикупља књиге и часописе из периода социјалистичког самоуправљања као материјал за рад, односно кренуо је у процес цртања сцена из Хичкокових филмова с мотивима претње, панике и бекства на страницама књига које су се управо бавиле овом тематиком у контексту живота у држави која је егзистирала између источног и западног блока у време хладноратовске кризе. Додатни мотив који је аутора подстакао да сцене из филма пренесе у цртеж и нови контекст књига марксистичке провенијенције је изразита комплексност којом Хичкок прилази односу актера својих филмова и архитектонског окружења. Међутим, у раду Немање Николића филмски актери пренети у цртеж који је у крајњој продукцији анимиран налазе се у једном новом дискурзивном окружењу идеолошки засићеног текста, који поступком реконтекстуализације постаје логичан амбијент и значењски активан у сценама страха, потере и посматрања.

Немања Николић, *Panic Book*, 2015, књига, цртежи и видео-инсталација, WAP Art Space, Сеул, 2018.

Оно што *Panic Book* чини актуелним је поновна појава рехабилитације хладноратовских тензија у савременом свету, која сада обухвата паралелне претње на линији актера великих сила Америке и Кине односно Америке и Русије. Након слома источног блока, крајем осамдесетих година 20. века, глобални свет је у великој мери постао једнодимензионалан с тачке гледишта економског модела развоја неолибералног капитализма и његовог идеолошког апарата који је преузео примат у обликовању будућности без алтернативе. Самоуправно социјалистичко уређење, нестало након дезинтеграције Југославије и њеног уласка у транзицијску бесконачност, у данашњим интердисциплинарним и теоријским трагањима за новим моделом, који би могао да постане алтернатива постојећем, поново се пак проучава и откривају се неке од вредних тековина овог система у односу на права радника и животни стандард, једнакост полова и обуздавање бруталних тржишних и корпорацијских игара. Чак је и избијање пандемије ковид 19 у неким круговима у почетку доживљавано као потрес који би могао да уздрма владајућу неолибералну парадигму. Међутим, иако је то тема за неки други текст, она у овом контексту повезује тематику књиге Иване Аранђеловић *Неуропаилологија Београда* и књигу Немање Николића *Panic Book*. Уколико говоримо о делу Николића као објекту, треба нагласити да је он састављен од компилација текстова из марксистичких уџбеника униформног средњег формата, изузетно погодног за сукцесивне цртачке интервенције и омеђен је, што се може и видети на почетку анимираног филма, корицама књиге *Филозофија социјалистичког самоуправљања*, мада се корице могу заменити и другим корицама неког од уџбеника из доба самоуправног социјализма.⁶

Стратегије постмодернизма унеле су у уметност и културу хибридно-ност, хипертекст, цитирање, апропријацију и отвориле су простор за преиспитивање појмова ауторства као и могућност комплекснијег сагледавања односа оригиналног и масовно произведеног дела, високе уметности и популарне културе. Таква слобода носи са собом посебну одговорност када је реч о избору метода и процедура уметничких пракси примењивих у односу на проблематику која се жели учинити видљивом, као и широку ерудицију и информисаност при довођењу у везу наизглед удаљених реалности. Занимљиво је пратити на који начин савремени уметници, упознати с актуелним стратегијама у области визуелне уметности, примењују интерактивне тактике којима ступају у дијалог с инхерентно интерактивним медијем као што је књига те обликују нова дела која можемо назвати књигама уметника.

⁶ <https://www.nemanjanikolic.com/works/panic-book/>, приступљено 12. 1. 2022.

ЛИТЕРАТУРА

1. Николић, Немања, *Нацрт за један избрисиви зајлеш*, Београд: Про-АртОрг, 2020.
2. Сретеновић, С. Дејан, *Од регимејда до дигиталне копије, Айропријација као стваралачка процедура у уметности 20. века*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Београду, 2021, <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/3236?show=full>
3. Hassan, Ihab, *The Postmodern Turn, Essays in Postmodern Theory and Culture*, Ohio University Press, 1987.

FROM A MASS-PRODUCED BOOK TO A UNIQUE ARTIST'S BOOK

APPROPRIATION AS A METHOD IN THE CREATION OF ART BOOKS

Summary

Text explores artist's books as a wide and expansive field of experimentation and metamorphosis in the field of visual arts, which crosses the boundaries of dimensions and media and is inspired in a variety of ways by searching for an answer to the question: What a book could be or what a book as a means of communication could transfer? The text examines the ways in which contemporary visual artists use the method of appropriation in the sphere of creating artist's books using the examples of artist Ivana Arandelović's book *Neuropathology of Belgrade* (2020–2021) and Nemanja Nikolić's artist's book and animated film *Panic Book* (2012–2015). Considering the local context and characteristics, the text illuminates the basic aspects of appropriation as an act of creation that reaches for, artistic or non-artistic, existing books as material for the constitution of a new artistic creation. The artists that are the focus of this essay choose books printed in high circulation and, by appropriating the product of mass production and through the procedures of artistic appropriation and intervention, create a new unique work of art.

Keywords: artist's book, appropriation, mass production, uniqueness, hybridity